

Paulus kútfőről és Brandileonének a 796-iki cividalei zsinatról szóló tanulmányairól s bemutatta végül Cividale statutumairól irt saját munkáját. A már említett Maionica bemutatta D'Ischia monsignor, friauli nemes, „Goritia történetét“, Wettach József Paulus Diaconus „Historia Longbardorum“ című munkájának diplomatikai jegyzetekkel ellátott másolatát adta ki s osztotta szét, s ez utóbbiakat szerencsém van ezennel a M. tud. Akadémia könyvtára számára tisztelettel átnyújtani.

3. A magyar szótárak czimzó-jegyzéke. (Bemutatta Szjani Kálmán rt. a Szótári Bizottság november 16-i ülésén.) A M. Tud. Akadémia állandó Szótári Bizottsága 1898 december 9-én végleg elhatározta, hogy az eddigi nevezetesebb magyar szótárakban¹ meglévő czimzókat, előkészületül a Magyar Nyelv nagy Szótárának új kiadásához, egybe fogja szedetni és a gyűjtők munkájának megkönnyítése végett, külön Czimzó-jegyzékben, kézirat gyanánt ki is fogja nyomtatni.

E czimzó-jegyzék első és főrendeltetése tehát az, hogy akár a fölkért gyűjtőknek, akár az új nagy szótár iránt egyébként érdeklődőknek mindig kezüknél legyen egy olyan rövidre összevont, lehetőleg kis terjedelmű compendium, melyből azonnal megláthassák, hogy ez vagy az a magyar szó megvan-e az eddigi nagyobb szótárakban, vagy még nincs.

Hogy e rendeltetésének a készitendő Czimzó-jegyzék jól megfelelhessen, a teljesség mellett, lehetőleg kis terjedelemre kell törekednie. E végből a bizottság elhatározta, hogy :

1. Az egyes szók különféle tájejtéseit lehetőleg mellőzvé, csakis az irodalmi alak vétessék fel a jegyzékbe ; tehát pl az *ajma*, *âma*, *auma*, *olma*, *ôma* mellőzendő és csakis az *alma* veendő fel

2. Minthogy a nevezett hét szótár egymástól annyira elütő helyesírása rendkívül felszaporitaná a czimzókat számát, ennek elkerülése végett a szók különféle alakjai közül rendszerint csakis az

¹ E szótárak, a bennök följegyzett szókincs időrendje szerint, a következők :

Magyar Nyelvtörténeti Szótár, a legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig. Szerkesztették Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond. Három kötet. Budapest, 1890—1893.

Kisded Szótár. Irta Baróti Szabó Dávid. I. kiad. Kassa 1784.; II. kiad. U. o. 1792.

Toldalék a Magyar-Deák szókönyphez. Írá Sándor István. Bécs, 1808.

Magyar Szótár, gyökérrenddel és deákozattal. Készitette Kresznerics Ferencz. Két kötet. Buda, 1831—1832.

A Magyar Nyelv Szótára. Készitették Czuczor Gergely és Fogarasi János. Hat kötet. Pest, 1862—1874.

Új teljes Magyar és Német Szótár. Irta dr. Ballagi Mór. Magyar-Német rész. Hatodik kiadás Budapest, 1890.

Magyar Tájszótár. Szerkesztette Szinnyi József. Első kötet és második kötet I—III. füzet. Budapest, 1893—1898.

egyik vétessék föl (pl. *igyekezet, ügyekezet; repül, röpül; per, pör; somma, summa; poczakos, poczokos; sonka, sunka, pitizál, pityizál; leány, lány, jány; szarándok, zarándok; unadalmas, unodalmas; zacskó, zsacskó; solosma, zsolozsma; veres, vörös* stb. stb.).

3. Az igékből *-ás, -és*-sel képzett főnevek, az *-ó, -ő, -tt, -andó, -endő, -atlan, -etlen, -ható, -hető*-vel képzett igei melléknevek, minthogy e képzők úgyis minden igetövhöz hozzá függedhetnek, valamint a melléknevekből rendes módon képezett igehatározók nem veendők föl, kivévén mégis azokat, melyek valami különleges értelemben is használtatnak.

4. A főnevekből *-cska, -cske* képzővel formált kicsinyítések, hacsak különös jelentésök nincs, kihagyandók.

5. Személy- és helynevek, hacsak közszóvá is nem váltak, szintén kihagyandók.

6. A tudományok és mesterségek műszavai, ha még a közbeszédben nem gyökeresedtek meg, szintén kihagyandók, minthogy ezek összegyűjtése külön feladat lesz.

E határozatok végrehajtását s általában a Czimszó-jegyzék egybeállítását s kinyomatását, kény-s-kénytelen ajánlkozásomra, a bizottság szives volt rám ruházni.

Egy ember ereje, rövid határidő mellett, természetesen nem lett volna elegendő erre a nem nehéz, de mégis elég fárasztó munkára. Segítségül hvtam dr. Melich János urat, a Nyelvtudományi Bizottság segédtagját, ki is szives készséggel teljesítette kérésemet. Fogadja itt is őszinte köszönetemet buzgó és önzetlen közreműködéséért.

Először is kiczéduláztattuk a Nyelvtörténeti Szótárból, Baróti Szabó Dávid, Sándor István, Kresznerics, Czuczor-Fogarasi szótárából és az új Tájszótár addig megjelent (I. és II. köt. 1—3.) füzetéből mindazokat a czimszókat, a melyek Ballagi főntebb említett, 1890. évi szótárában nincsenek meg, mindegyik czédulára rájegyezvén, hogy az illető szó melyik szótárból iratott ki. Azután Ballagi szótárában megjelöltettük mindazokat a czimszókat, a melyek az utasító határozatok értelmében a Czimszó-jegyzékbe fölveendők voltak. Ezeket első correcturaképen kiszedettük hosszú hasábokra; azután közbeiktattuk a szintén betűrendbe szedett és folyószámmal megszámozott czédulákat s a Ballagi szótárából hiányzó szók mellé odanyomattuk azon szótár kezdőbetűjét, melyben az illető szó legelőbb fordul elő; és pedig akként, hogy

- n. jelenti a Nyelvtörténeti Szótárt,
- b. „ Baróti Szabó Dávid,
- s. „ Sándor István,
- k. „ Kresznerics,
- c. „ Czuczor-Fogarasi szótárát,
- t. „ az új Tájszótárt.

Ott, a hol munka közben észrevettük, hogy a Nyelvtörténeti vagy a Tájszótárbeli szónak akár az alakja, akár az értelme kérdéses, az illető szót megkérdőjeleztük. A munka folyamán, az utasító határozatokban foglaltakon kívül, még egyéb kihagyásokat is megengedtünk magunknak, hogy a terjedelmet, a lényeg megsértése nélkül, lehetőleg csökkentjük. Észrevettük ugyanis, hogy az efféle szópároknál, mint pl. *önerejű* és *önerejűség*; *több-értelmű* és *több-értelműség*; *szórakozott* és *szórakozottság*; *túlfeszített* és *túlfeszítettség* elegendő csak a főnevet kitenni, hiszen ebből a melléknév megléte úgysis szembeötlik; szintúgy az efféle összetett szóknál, mint pl. *törvénytudás* és *törvénytudó*; *szőnyomozás* és *szőnyomozó*; *tőzeg-ásás* és *tőzeg-ásó*; *tudnivágyás* és *tudnivágyó* megint elegendő csak az egyiket fölvenni a jegyzékbe, hiszen a másik önként következik belőle.

Még így is terjedelmesebb lett e szójegyzék, mint a minőnek eleve hittük. Azt gondoltuk, hogy a czímszók száma nem igen fogja túlhaladni a *százezret* s végeredménykép majd egy negyedrésszel több lett, t. i. 122,067. E szóanyagból legalább is egy harmadrész, tehát több mint 40,000 szó nincs meg Ballagi új teljes szótárában. — Czuczor-Fogarasinál (VI: 1289) 110,784 czímszó van ugyan kimutatva, de e számban benne vannak azok is, a melyeket mi az utasítás (lásd fentebb 2—6. pont) értelmében e Czímszó-jegyzékből kihagytunk. Ha ezeket is bevettük volna, czímszavaink száma meghaladná a 150,000-et.

E szójegyzék, szerény segédeszköz lévén, nem jöhet igazi könyvszámba, s így nem is igen eshetik nyilvános bírálat alá: hadd említsük meg hát mindjárt mi magunk a szemünkbe tünt fogatkozásokat.

Van először is egy vele született nagy fogyatkozása. Mi ugyanis a Nyelvtörténeti Szótárbeli szóanyagot a III. kötethez csatolt, több mint 36 ivre terjedő, betűrendes szómutatóból munka közben czéduláztattuk ki, abban a hitben, hogy az itteniek bizonyára teljesen meg egyeznek a szótárbeli czímszókkal. Utólag vettük csak észre, hogy nagyban csalódtunk. Elég baj a sok értelemezavaró sajtóhiba is, mint pl. *által-állhatózás* e helyett *által-állatozás*; *élemtet* e. h. *el-cmtet*; *fölszint* e. h. *fölsziul*; *elgyalul* e. h. *elgyalut*; *göglelet* e. h. *gögletet*; *futóban* e. h. *futólan* stb. stb.; de még nagyobb baj az, hogy sok szó nincs meg a szómutatóban, a mi magában a szótárban megvan, még pedig a czímszók közt. Így pl. csak az *A* betűből: *álmokságos*, *anyós*, *beálorczáz*, *bearat*, *belé-avat*, *derekaljas*, *ebadtáz*, *elalkalmatlanodik*, *föl-alkot*, *föl-álorczáz*, *földes-asszony*, *puszomány-alma*, *példaadás*, *vendég-arca* megvannak a czímszók közt, de a Szómutatóból hiányzanak. A mit idejében észrevettünk, természetesen belejavitottuk, de bizony sokszor már késő volt.

Nem titkoljuk el a magunk vétkét sem; megvalljuk, hogy a feldolgozott hét szótár különféle eljárás módja sajnós következetlenségbe ejtett bennünket. Az ígéket Baróti, Sándor István, Ballagi az

infinitivusi alakban, a többi négy szótár pedig a jelenidő harmadik személyében adja; a mi czímszó-jegyzékünk pedig majd az egyik, majd a másik formában. Ez bizony nagy tökéletlenség, a miért, valamint a betűrend némelykori elvetéseért is, a szójegyzék majdani használatától előre is bocsánatot kérünk. Ha előrelátóbbak vagyunk, megkimélhettük volna őket az esetleg kétszeres keresgélés munkájától.

Bocsánatot kell kérnünk az Akadémiától is. Vétettünk a helyesírási szabályok ellen is, a mennyiben hely- és betűkimelésből a *cz-t* egyszerű *c*-vel nyomattuk. Így tett nemesak Ballagi, hanem másik két főforrásunk is; a Nyelvtörténeti Szótár és a Tájzsótár is.

A hét szótár nem egészen pontos kiczédulázása következtében néhány czímszó, noha a szótárak egyikében vagy másikában megvan s a szójegyzékben is meg kellene lennie, mégis kimaradt. Az újra átdolgozás nagyon késleltette volna a szójegyzék megjelenését. Meg kellett benne nyugodnunk, azzal vigasztalván magunkat, hogy utóbb, ha már nem is mi, e szójegyzék majdani használói, kik az eddigi szótárakból kimaradt (annyi ezer meg ezer) szóval fognak hozzájárulni az új nagy szótár tökéletesítéséhez ezt a néhány százat is bizonyosan észre fogják venni. Hiszen csakugyan ezer meg ezer közkeletű szavunk van, a melyeket mindenki ismer s alkalmmilag használ is s eddigi szótárainkból mindamellettt hiányzanak.

Mikor Czuczor-Fogarasi szótára 1862-ben egyes füzetekben megindult, két buzgó hazánkfia: Id. Mándy Péter Szatmárból és Marikovszky Gábor Pestről, minden füzet megjelenté után nyomban, a nélkül hogy kérték volna őket, önszántukból s egymástól függetlenül, csomószámra küldték be az Akadémiának, a kifelejtett szókat. E szógyűjtemények, melyeket most az Akadémia kéziratára őriz, legalább is 10,000 ismert szót foglalnak magokban, olyan tízezer szót, a melyek a későbbi szótárakba sem jutottak bele. Pedig Mándy és Marikovszky bizonyára felét sem jegyezték össze a kimaradt szóknak. Hány új fogalommal s következésképp hány új szóval gyarapodott azóta a magyar nyelv? Nem túlzok, sőt azt hiszem, a valóságon alól maradok, ha az eddigi szótárakból hiányzó magyar szók számát legalább is 25,000-re becsülöm, a szorosán vett műszókat s műkifejezéseket bele nem értve. Hány van köztük, a mely csak szájról-szájra száll, a nélkül hogy író-ember tolla alá került volna valaha.

Íme itt a tér, a melyen mindegyikünk, ki a Magyar Nyelv szótárának új kiadását lehetőleg teljesnek szeretné látni, minden tüzetesebb nyelvtudomány nélkül is, hozzájárulhat a nagy mű tökéletesítéséhez. Hallunk beszéd közben vagy olvasunk akár könyvben, akár hirlapban egy-egy feltűnőbb magyar szót, vagy talán alkalmmilag magunktól is jut ilyen eszünkbe: megnézzük vajjon megvan-e Czímszó-jegyzékben? Nincs meg! Bejegyezzük, a hallott vagy olvasott mondatdal együtt, a Czímszó-jegyzék levelei közé köttettük tiszta papírlapokra, természetesen a könyv vagy hirlap címét, számát és lapszámát

is pontosan idézven. Ha már nagyobb csomó új bejegyzésünk van, gyűjtésünket, lemásolva, beküldjük a Magyar Tudományos Akadémia állandó szótári bizottságának. E bizottság munkálatunkat, a szók számához és fontosságához képest, méltányos díjazásban részesíti és nevünket a Nagy Szótár munkatársai közé bejegyzi.¹

Én nem hiszem, hogy e Czímszó-jegyzéket hiában készítettük volna el s hogy fölhívásunk kiáltó szó lenne a pusztában!

4. Jelentés a Petrovoszellő községtől felajánlott 500 frtos jutalomért pályázó, oláhnyelvű népiskolákban használandó magyar nyelvkönyvekről.

Az „Akadémiai Értesítő”-ben megjelent pályázat a népiskola III. és IV. osztályában használandó nyelvkönyvet és vezérkönyvet kívánt.

Béerkezett 5 pályamunka. A bíráló bizottság egyik munkának sem találta a pályadíjat odaitélhetőnek, részint azért, mert — egynek kivételével — a pályázók nem feleltek meg a pályázati hirdetésben foglalt azon feltételnek, mely vezérkönyv benyújtását is kívánja, részint azon okból, mert a beadott nyelvkönyvek is, methodikai szempontból tekintve, csekély becsűek és a mindennapi, sablonszerű munkák színvonalán nem emelkednek felül.

I. *Petrovics Szvetozár* munkája nincs ellátva vezérkönyvvel és különben is csak gyenge Ollendorf-utáztat.

II. A *Koós-Goldis*-féle két nyelvkönyvhöz szintén nincsen vezérkönyv; de a nyelvkönyvek, mint ilyenek is elég gyarlók. Az I. részt csak éppen az oláh czímlap és az olvasmányok végén található szójegyzék különbözteti meg a közönséges magyar ABC-és könyvtől. Mivel pedig a III. osztályban a gyermekek már mind tudnak olvasni, ennél fogva legföljebb csak az oláhtól eltérő kiejtésű hangzóknak ismertetése kerülhetne a tanítás e fokán szóba, de nem rendszeres abc-tanítás. A szóban levő munkában követett tanmenetnek fogyatékoságát már az is mutatja, hogy miután 53 oldalon keresztül már minden elképzelhető dologról szó esett, csak az 54. oldalon kerül a sor „az ember”-re is.

III. *Marosán Viktor* könyvének sincs vezérfonala. Módszere merő mondatfordításokból áll; de mondatai is oly kevés paedagogiai érzékkel vannak összeállítva, hogy míg az 1. és 2. oldalon ilyen szókkal találkozunk, mint: vig, szorgalmas, hanyag, kötéilverő, kerégyártó st., addig a szülő, pénz, kályha, test, csak a 21., 22. és 24. oldalon fordulnak elő legelőször; az asztal szó a 13. oldalon; a kutya és a testnek részei meg éppen a 43. és 49. oldalon. A paedagogiai érzék teljes hiányát mutatja az is, hogy a nyelvtanításnak e fokán

¹ Az érdeklődőknek, ha a közreműködésre vállalkoznak, a Czímszó-jegyzék egy egy példányával szívesen szolgál a M. Tud. Akadémia főttkári hivatala.